

*

'אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד' –

'מה מתוק לחיך אמרי פה קדוש החסיד הקדוש מוה"ר זושא נ"י שאמר מה שכתבו חז"ל במשנה אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד. ודקדק דתיבת 'בלבד' למה לי, דהוי סגי לומר אלא אוכל נפש – ואמר דחז"ל כווננו לדברי הוזה"ק (ח"ב פח): תא חזי מה בין שבתא לשאר זמנין וחגיגין, דאילו בשאר זמנין וחגיגין אי איהו בלחודיה חדי ולא יהיב לאחרי עליה כתיב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם אבל בשבתא כו' אבל 'שבתכם' לא כתיב. וזהו אומרם 'אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד' – שיאכל לבדו בלי העני, דבשבת שרי וביו"ט אסור ועונשיה סגי אי לא יהיב לאחרי למחדי' (תורת הרבי ר' זושא' קיט; דברי צדיקים, בסופו).

דף לז

'דאית ליה אשה ובנים'. יש מי שמדייק ממה שאמרו 'אשה ובנים' שאם אין לו אשה, אף על פי שיש לו בנים, מצוה גמורה היא לו לקדש משום מה שאמרו חכמים שאסור לעמוד בלא אשה, ורק כאשר יש לו גם אשה וגם בנים, אין בדבר מצוה גמורה אלא משום 'ולערב אל תנח ירך' כדפרש"י (עפ"י שו"ת 'גליא מסכת' יב).

והקשו על זה משיתת הנמוקי-יוסף שמוכרים ספר תורה כדי לקיים מצות 'ולערב אל תנח...', ואילו משום המצוה שלא יעמוד ללא אשה אין מוכרים – הרי שמצות 'ולערב' חמורה יותר מהענין שלא להיות ללא אשה.

ויש מי שמפרש מה שאמרו 'דאית ליה אשה ובנים' היינו אשה או בנים, שאם יש לו אחד מאלו שוב אין בדבר מצוה גמורה.

בספר פרי יצחק הקשה מה נפשך; אם מדובר שיש לו אשה שהיא יכולה לילד, הלא אפילו סרך מצוה אין לו לישא אשה אחרת, ואם כשאינה בת בנים, הלא חיוב גמור הוא לשאת אם אין לו בנים. ולא הבנתי מדוע אין סרך מצוה מדינא דגמרא גם כאשר אשתו בת בנים, שהרי מרבה בישוב העולם, ואם כי מצד אחר אין זו הנהגה ראויה וגם החכמים נמנעו מליקח שתי נשים כרגיל, מ"מ אם עשה כן יש בנישואין אלו סרך מצוה להחשב 'רשות', וכגון יבום וחליצה שלא בגדול האחים, אף שלא עשה כפי שראוי לעשות, מ"מ צד מצוה יש בדבר.

ויש מי שכתב שאם אין לו אשה אלא בנים הרי זו מצוה גמורה משום 'ולערב אל תנח ירך' ולא היה קורא לזה התנא 'רשות', ולכן אמרו שיש לו אשה ובנים שאז אין מצוה גמורה משום 'ולערב' גם אם אשתו הנוכחית אינה בת בנים, כי לא חייבו חכמים לישא אשה על אשתו ולהכניס צרה לביתו [ולכן לא מצינו לחז"ל שנשאו נשים על נשותיהן לעת זקנותן משום 'לערב אל תנח ירך' – ובהכרח הטעם הוא שכשיש לו אשה שוב אין מצוה גמורה, ואף שמ"מ יש קצת מצוה, אך משום סיבה קלה נדחה זה] (עפ"י שו"ת פרי יצחק ח"א מא).

'לא חולצין ולא מיבמין... גזרה שמא יכתוב'. העירו מפרשים, הלא לייבם אסור מטעם אחר, שאף במועד אין נושאים נשים משום שהיא שמחה לו. ויש מתרצים שהוצרכו לומר משום ליל יום טוב ראשון או משום ראש השנה שאין מצוה שמחה נוהגת אז (עפ"י טורי אבן חגיגה ח: ומובא ברש"י. ע"ש. וכבר נחלקו אחרונים אודות מצוה שמחה בליל יו"ט ראשון. ע' במובא בפסחים עא).

לולא דבריו היה נראה מסביר שאף אם נאמר שאין מצות שמחה בליל ראשון מפני שאין אז שלמי שמחה, מ"מ זמן שמחה הוא ככל ימי חג ומועד. ע' במובא ביוסף דעת פסחים עא. וכן בר"ה יש ענין שמחת יום טוב (כמבואר בשו"ע תקצו 'אוכלים ושותים ושמחים' ובמשנ"ב – ככתוב לכו אכלו... חדות ה' היא מעוזם), והרי הוא ממעיט בשמחת היום ע"י שמחה אחרת וכנ"ל. ויש אומרים שהוצרך טעם זה כיון שלפעמים מיבם בעל כרחו ואין לו שמחה בכך (עפ"י שבט הלוי. אך במשנה במו"ק (ה): סתמו 'אין מייבין מפני ששמחה היא לו' ומשמע שלא חילקו חכמים אם יש לו שמחה בפועל אם לאו).

ז'ולא מגביהין תרומות ומעשרות. בראשונים מבואר שני טעמים; משום שנראה כמתקן (עתוס' חגיגה ח.ת.). וגם משום שאין מקדישים ביו"ט ובשבת. הרמב"ם (שבת כג, יד) הביא את שני הטעמים, והסבירו המפרשים בכמה פנים מדוע הוצרכו שני הטעמים; – ביום-טוב קיים רק הטעם שהוא כמקדיש, אבל משום תיקון הלא מותר לתקן אוכל נפש (שו"ת רלב"ה טז).

הפריש מעשר ראשון בלבד – עדיין לא תיקן הפירות, שהרי טבולים למעשר-שני, וגם המעשר-ראשון עדיין טבול לתרומת מעשר (מרכבת המשנה שבת כג, יד). אם כבר הפריש חטה אחת מערב שבת, והרי היא פטרה את הכרי ויצא מכלל טבל מהתורה, שוב אם מגביה עוד אין כאן איסור משום תיקון אלא משום שמקדיש [שצריך נתינה חשובה מהתורה – ע' משנה למלך מתנות עניים ו] (עפ"י שבט הלוי ח"ט קג, ע"ש).

ובספר מנחת שלמה (ח"ג קמא, ד) יישב על פי מה שכתב שם שאפשר לייחד מקום מסוים מכלל הפירות לתרומה ומעשר ללא קריאת שם, ואם כן נמצא ששייך תיקון ללא הקדשה, כגון שאמר שהתרומה בצפונה אעפ"י שעדיין לא נעשה תרומה, והועיל לתקן את השיריים. וכן שייך הקדשה ללא תיקון, כגון שחזר אח"כ וקרא שם תרומה על כל מה שבצפון.

כעין זה כתב במרכבת המשנה שם, עפ"י הרמב"ם שם הט"ו. ולגוף הדבר ששייך לייחד מקום לתרומה בלא קריאת שם, ולהתיר בכך השיריים – ע' בספר מקדש דוד תרומות ה. אך יתכן היה לפרש שבאופן זה הרי הוא כמיחל תרומה בשלבים (ע' בשו"ת עונג יום טוב), ויש כאן הקדשה בכך שמברר הפירות שמהם יפריש התרומה וקדושת התרומה המעורבת בכל הטבל, מתבררת וחלה במקום אחד, אעפ"י שעדיין לא נסתיימה התרומה [ומ"מ אף לפי זה הדעת נוטה שאין לברך על ההפרשה באופן זה. כן שמעתי ממור"ד הגרמ"מ פרבשטין שליט"א].

נפקותא נוספת בטעם הקדשה – לחלת חוצה לארץ שאוכל והולך עד שתחשך, וכמו שנתבאר לעיל ט. ע"ש.

ז'ולא מגביהין תרומות ומעשרות. פשיטא? – תני רב יוסף לא נצרכא אלא ליתנה לכהן בו ביום. רש"י מפרש שכאשר מגביה ונותן לכהן היה מקום להתיר כי אין נראה שמכוין לתקן הטבל, שאין ידוע שהוא נצרך לאכילת השיריים אלא נראה שעושה כן בשביל הכהן הנצרך לתרומה.

ובבבאור הלכה (תקן, ג, ד"ה ולהוליקה) צדד לפרש (עפ"י פירוש חדש למשנת דמאי) באופן אחר: מדובר במשנה כשקרא לה שם מבעוד יום אלא שלא הפריש התרומה [ואם לא קרא, הלא פשוט הוא שאין מעשרים משום שנראה כמתקן את הפירות, ואפילו בספק חשכה שנינו (בשבת לג) שאין מעשרים את הודאי. זוהי קושית הגמרא 'פשיטא'], וכיון שכך הותרו הפירות באכילה בקריאת השם [והלא אמרו 'נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר'], וההגבהה אינה אלא כדי ליתנה לכהן בו ביום, לכך הייתי אומר שמותר הדבר שהרי הפירות כבר מתוקנים – קא משמע לן שאסרו חכמים להפריש אפילו כשקרא שם, כאילו עדיין טבול. [ומה שאמרו בגמרא 'זהני מילי פירי דטבילי מאתמול' – באו להוציא פירות שרק היום נטבלו, כגון עיסה שנילושה ביום טוב, שמותר להרים ממנה חלה].

‘אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא’. יש מי שכתב, כיון שיסוד איסור טלטול מוקצה משום סרך הוצאה הוא, אין שייך מוקצה בדבר מחובר לקרקע וטפל אליה, כגון הזות מתג חשמלי הקבוע בקיר (עפ"י אורח משפט סז, ובאגרות הראיה ח"ג תתו. וכן משמע לכאורה מדברי ערוך השלחן שח,מו). ויש חולקים (ע' בשו"ת מנחת יצחק ח"א נח וח"ב קי. וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב כו, א מא,א) נקט שדבר שהוא מוקצה בעצם אסור להזיזו אפילו הוא מחובר, ודוקא כגון קינוח בעשבים מחוברים וכד' שכך הוא שימושם – אין זה 'מוקצה', משא"כ בהזות מתג חשמלי שמצד עצמו הוא מוקצה שהרי מלאכתו לאיסור. וכן מורה פשט דברי הרמ"א (שלו,ג) שאסור להניד אילן מטעם מוקצה).

א. נראה ששעון שבת, באופנים שמוטר לערוך בו שינויים, אין לאסור מטעם מוקצה שהרי זה לצורך גופו. ועוד יתכן שכיון שמויעד לשבת ובכלל זה לערוך בו שינויים כפי הצורך, ואף בשבת באופנים המותרים, הרי מלאכתו לאיסור ולהתה. וצ"ע.

ב. באג"מ (או"ח ח"ג מט וח"ה כב,כב) נראה שנקט כדבר פשוט שמוקצה המחובר בחוט לשקע שבקיר אסור להזיזו. אך אין אריה לדבר הוא בעצמו קבוע בקיר.

(ע"ב) 'כאן ברועה אחד כאן בשני רועים'. רש"י מפרש 'שני רועים' – שיש יותר מרועה אחד בעיר, והואיל ואין ידוע לאיזה רועה ימסור, קנתה הבהמה שביתה כרגלי בעליה, שהיא אצלו בכניסת היום (וכן פירש הר"ה).

ויש מפרשים שמוסר בהמתו לשני רועים שתהא רועה בעדרן כאחת, ומסרה לאחד מהם ביום טוב על דעת שימסור אף לחברו, וכיון שהרועה השני לא משכה ולא קנאה במשיכתו של זה לפיכך נידונית כאילו לא נמסרה לרועה ביו"ט ולא יצאה משביתתה הראשונה שקנתה בערב יום טוב, אבל כשמוסרה לרועה אחד בלבד הרי מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שהוא מעמידה ברשותו כבר מערב יום טוב, וקנתה הבהמה שביתה כרגלי הרועה (רמב"ן בדעת הר"ף).

ויש מפרשים שמסרה מערב יום טוב לשני רועים, ולמחר בירר לאחד מהם. [ואף על פי שבדרבנן יש ברירה, אך כיון שעדיין לא בירר למי ימסור שמירתה, לא גמרה דעתו להוציאה מרשותו בכניסת היום] (ר"ן בכוונת הר"ף. וע"ע מהר"ם שיף).

‘שנים ששאלו חלוק אחד בשותפות, זה לילך בו שחרית לבית המדרש...’. מבואר שלענין איסור יציאה חוץ לתחום של כלים, גם בגד שהאדם לבוש בו הוא בכלל האיסור. ואף על פי שלענין הוצאה מרשות לרשות מלבושי האדם טפלים לגבי גופו, לענין תחומין אין הדבר כן, ואין לאדם לילך בבגד של אחרים כשהוא לבוש בו, מחוץ לתחומו של בעל הבגד (ע"ע בקובץ שעורים).

ואולם מי שהותר לו לצאת חוץ לתחום, כגון היוצא משום פיקוח נפש או היוצאים בשיירה שלשה ימים קודם השבת, לא מצינו שצריכים להקפיד לצמצם כמה שיותר בלבישת בגד ותכשיט [והלא הוא איסור תורה לכמה דעות, ואף ביו"ט יש סוברים שתחומין דאוריתא]. וצריך טעם בדבר.

ונראה לכאורה מסתימת הסוגיות והפוסקים שבכל מקום שהותר לאדם לצאת חוץ לתחום, מותר לו לצאת עם כליו. ולכך דייקו חכמים ושנו 'הבהמה והכלים כרגלי הבעלים' – שלעולם איסורם תלוי בבעלים ואין איסור להוציאם אלא במצב שגם הבעלים אינם יכולים לילך בפועל.

אך נראה שזה דוקא בממונו, אבל ממון של אחרים אינו נגרר אחריו. 'וצריך עיון בדבר זה כי הוא נחויך מאד הלכה למעשה' (עפ"י מנחת שלמה ח"א טו. וע"ע בגדרי קנין שביתה בכלים, בחדושי ר' אריה ליב מאלין – ח"א פח).

‘ושניא בהמה דקא ינקי תחומין מהדדי’. יש מי שכתב טעם לכך שאין אותו חלק שנתערב מתבטל ברוב בחלק חברו, כי איסור זה יש לו מתירין וכל דבר שיש לו מתירין אינו בטל (עפ"י צ"ח. וע"ע בשו"ת

דובב מישרים ח"א כח ובשו"ת רב פעלים ח"א כט). ויש אומרים משום שהוא מחובר – לכך אינו בטל (ע' בשו"ת משיב דבר ח"ב סו"י סז).

לכאורה י"ל שהואיל ומבלעדי יניקת החיות של כל חלקי הגוף אלו מאלו – לא יחיו האברים, הרי זה נידון כדבר המעמיד שאינו בטל.

ע"ע בכללות הענין בקהלות יעקב – ביצה כד.

'שתיק רב'. ע' במצוין בסוכה ז.

דף לח

זכי לית ליה לרבי אושעיא ברירה בדאורייתא אבל בדרבנן אית ליה. יש מפרשים הטעם לחלק בין דאורייתא לדרבנן, שדבר שאינו מבורר נידון כספק, ועל כן בכל דבר שספקו לקולא הלא גם אם נוקטים אין ברירה אינו גרוע מספק, הלכך בדרבנן יש לילך לקולא (ע' צל"ח).

יש לדון הלא לרב אשי נחשב זאת כדשיל"מ, ודינו להחמיר בספק. ושואר זה נידון כספקא דדינא ולא כספק במציאות, ודעת כמה מהאחרונים שמקלים בספקא דדינא בדרבנן אף בדשיל"מ. ותלוי הדבר במחלוקת אחרונים לענין דין 'ברירה' במוקצה (ע' לעיל לד), אם נוקטים להחמיר משום שהוא דשיל"מ (שעה"מ גרושין ג, ד; צל"ח כאן; ישועות יעקב תצה סק"ז), אם לאו (ע' רמ"א תצה, ד, מג"א ובאה"ל). וע"ע שאגת אריה צ; בית הלוי ח"א מט.

באופן אחר: דין זה עצמו ש'אין ברירה' אינו אלא חומרא מצד הספק, הלכך בדרבנן מקלים ופוסקים 'יש ברירה' (ער"ן רפ"ג דגטין. וע' גם בשאגת אריה צ), לענין דין דרבנן שאם נאמר ברירה תיווצר חומרא – אומרים אין ברירה).

אך יש נוקטים שדין מיוחד הוא שהקלו בדרבנן לומר יש ברירה, ובדינים דאורייתא אנו נוקטים אין ברירה בין לקולא בין לחומרא (כן דעת מהרש"ל. וכן נקט החו"א (דמאי ט, כא) בדעת הרמב"ם). ולפי דעה זו, על כרחנו ש'אין ברירה' אינו כספק אלא כודאי, שהרי אף מקלים בו בדין תורה (ע' בהרחבה בשער המלך גירושין ג, ד; פני יהושע גטין כה מה; אגרות משה או"ח ח"א יט וח"ד צב; חדושי הגרנ"ט ('השלם) גטין פא; בית ישי סב).

'אמר שמואל... שור של רועה – הרי הוא כרגלי אותה העיר. רש"י כתב אלפים אמה לכל רוח. והר"ן כתב: למקום שכולם יכולים לילך שם. ודוקא שמואל לשיטתו שסובר אין ברירה, אבל למאן דאמר יש ברירה – כרגלי הלוקח, שהרי הוברר שבשבילו היה עומד מאתמול. ובלבד שהוא מבני אותה העיר, אבל היה מעיר אחרת – אין מוליכו אלא למקום שכולם הולכים.

היה נראה לכאורה מפשטות דברי הר"ן שלדעת האומר אין ברירה, אין להוליכו אלא למקום שכל בני העיר יכולים לילך, ואם אחד מבני העיר עירב בצפון בסוף אלפים, ואחד בסוף אלפים בדרום – לא יזונו ממקומו. אך מסברא אין נראה כן שהרי אין כל בני העיר שותפים בשור אלא שמעמידו ברשות מי שיקנהו למחר, ומסתמא אין בדעתו להגביל תחום השור אלא להפך, לאפשר להוליכו לכל מי שיקחנו. ועל כן מסתבר שדעתו של הרועה לפי סתם אנשי העיר שיש להם אלפים לכל רוח מתחומה, וכפי הנראה מפשטות דברי רש"י (וכ"כ הרמב"ן). ובעל המאור כתב טעם אחר, ע"ש. ומה שכתב הר"ן למקום שכולם הולכים – כלומר תוך התחום של סתם אנשי העיר.

וכן לענין בור של אנשי העיר, כתב רש"י (להלן לט). שמוליכים את המים אלפים אמה לכל רוח חוץ לעיבורה. ומשמע מסתמא שאף אם יש אחד שעירב לצד אחד, אינו אוסר על שאר בני העיר [וכן דקדק התו"ט מלשון הטור, וכן נקט רעק"א עפ"י רש"י